

TÜRK COĞRAFYA KURUMU

TÜRK COĞRAFYA DERGİSİ

SAVAŞ VE TURİZM: TROYA VE GELİBOLU SAVAŞ ALANLARI

War and Tourism: Battlefields of Trojan and Gallipoli

Prof. Dr. Suna DOĞANER *

Özet

Savaş turizmi veya askerî turizm, insanların savaş mekân ve kanıtlarını görmek arzusunun ortaya çıkardığı bir turizm tipidir. Savaş kanıtları (silah, mektup, üniforma gibi) müzelere konsa da turistleri asıl çeken savaşın mekânıdır. Bu nedenle savaş turizmi büyük ölçüde coğrafyanın ilgi alanındadır. Araştırmaya mekân olarak Çanakkale Boğazı'nın seçilmesinin nedeni ise karşı iki kıyısında dünya savaşı ölçüsünde iki büyük savaşın yapılmış olmasıdır (Troya ve Çanakkale Savaşları). Araştırmanın girişinde savaş turizminin, turizmin diğer tipleri içindeki yeri, tanımı, kapsamı ve coğrafya ile ilişkisi yer almaktadır. Bir diğer başlık altında savaş alanları turizme açılırken dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Araştırma alanında Troya savaşının coğrafi kanıtları ve kentin savaş dönemine ait (Troya VI ve Troya VIIa) kalıntıları incelenmiş, araştırmanın diğer mekânı Gelibolu Yarımadasında coğrafyanın savaşa etkileri ve coğrafi kanıtların korunması işlenmiştir. Araştırmaya savaş turizminin Türkiye'de yeni bir turizm tipi olmasından dolayı bir tartışma bölümü eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Savaş turizmi, askerî turizm, savaş alanı turizmi, savaş turistleri, savaş turu.

Abstract

War tourism or military tourism is a type of tourism which the people's desire to see battlefields and physical evidence has introduced. Although battle evidence such as arms, letters, uniforms are put into the museums, battlefield is the principal thing that attracts tourists. Therefore, war tourism is widely in the sphere of interest of geography. The reason of choosing the Dardanelles as area for this research is the fact that two great wars, similar to a world war, had taken place on two sides of it-Trojan and Canakkale Wars. The place of war tourism in the fields of other tourism types, its definition and comprehension, and its relation with geography take place in the introduction of the research. Under another title, the points that should be noted while battlefields are opening to war tourism have been indicated. In the research area, the geographical evidence of Trojan War and the remains of the city belonging to the war period have been examined, and in the other place of the research, Gallipoli Peninsula, the effects of geography upon wars, and the protection of geographical evidence have been treated. An discussion section has been added to the research on account of that war tourism is a new tourism type in Turkey.

Key Words: War tourism, military tourism, battlefield tourism, war tourists, war tour

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

Giriş

Bu araştırma savaş ve turizm arasında aynı mekâna bağlı ilişki üzerine yazılmıştır. Düşmanca duygularla savaşılan halkları, aynı mekânda dostça duygularla karşılaştıran olgu turizmdir. Tarihte savaş meydanı olan mekân turizmde destinasyon olmuştur. Dünyada özellikle I.ve II. Dünya savaşı cephelerinde yoğunlaşan savaş turizmi, bu cephelerde savaşılan halkları aynı mekânda bir araya getirmektedir. Artık bu mekânlarda haklı ve haksız veya yenen ve yenilen değil savaşın anlamsızlığı sorgulanır. Bu nedenle savaş turizminin barışa yönelik bir sonucu olmaktadır. Savaş, başladığı mekânlarda kitlesel turizmi kesintiye uğrattırırken savaştan kısa süre sonra bu mekânlar savaş turizmine açılmaktadır. Savaş ve turizm arasındaki ilişki tarihsel savaşlardan güncel savaşlara kadar devam etmektedir. Savaşı görsel ve yazılı basından izleyen savaş karşıtları ve savaş meraklıları, savaşın gerçek kanıt ve mekânlarını görmek için zaman geçirmeden harekete geçerler. Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği I.Körfez Savaşından (1990) ve Bosna savaşının bitiminden (1995)sonra savaş turistleri bu mekânları görmeye gitmişlerdir. Ülkelerin tarihi savaşla yazıldığı ve dünyanın bir yerinde daima bir savaş olduğu için dünyanın hemen hemen her yeri savaş turizmi mekânıdır.

Anadolu'da ilk bilinen dünya savaşı ölçüsünde Troya savaşından (M.Ö 1200) en son Büyük Taarruz'a (1922) kadar geçen 3100 yılı aşan sürede savaş ve hazırlığı bu topraklarda bir yerlerde mutlaka var olmuştur. Anadolu'nun her tarafına dağılmış kale ve surlar da bunun başlıca kanıtlarıdır. Bu durum çok sayıda savaş turizmi mekânı yaratırken bu mekânların turizme açılmamasının nedeni, turizmin Türkiye'de deniz turizminde yoğunlaşması, kültür turizminin ise arkeolojik turizmde yoğunlaşmış olmasıdır. Türkiye'nin savaş turizmi potansiyelinin yüksekliğine rağmen bunların turizm planlamasının yapılmaması nedeniyle araştırmaya savaş turizmi konu olarak seçilirken, mekân olarak çağlarının dünya savaşı ölçüsünde iki savaşını mekânı Çanakkale Boğazı seçilmiştir.

Araştırmaya savaş turizminin, turizmin üpleri içindeki yeri, tanımı, kapsamı ile başlanarak coğrafya ilişkisi üzerinde durulmuş ve bu turizm çeşidinin amacı ne olmalıdır sorusuna cevap aranmıştır. Savaş yeri bir ova, geçit veya bir kent gibi coğrafyada bir mekândır ve burada turizm yoluyla arazi kullanımı söz konusudur. Bu nedenle araştırmada savaş mekânlarının turizmde sunumu bir alt başlık olarak incelenmiştir. Araştırma, Çanakkale Boğazı kıyılarında savaşların tarihi, önemi, savaşların hangi mekânlarda nasıl geçtiği, savaşılan kültürler ve savaşın siyasi sonuçlarıyla ilgili değildir. Araştırmada Çanakkale Boğazı kıyılarında savaşlarla ilgili mekânsal kanıtlar (kaleler, surlar, ordu yolları, karargâhlar) askeri miras değeri açısından incelenmiş, turizm mekânına dönüşen savaş alanında turizmin etkileri üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın amacı, turizmin hızla tahrip ettiği bu savaş alanından hareketle Türkiye'nin turizme açılmamış savaş alanlarında güncel ve geleceğe yönelik arazi kullanımının planlamasıdır.

Savaş Turizmi: Tanım, Kapsam ve Coğrafya ile İlişkisi

İnsanların yeni bilgi ve deneyim kazanarak kültür seviyesini artırmak ve kültürel farklılıkları öğrenmek amacıyla kültürel mekânları görmek ve kültürel olaylara katılmak için gezmesini konu alan "kültür turizmi"nin başlıca alt grupları, "tarih turizmi", "inanç turizmi", "etnik turizm" ve "kültürel miras turizmi" dir. Bunlar içinde en fazla ilgiyi çeken tarih turizmi kaynağını tarih öncesi ve tarihi çağların yaşandığı ve olayların geçtiği mekânlardan, kalıntı ve kanıtlardan alır. Tarih meraklıları adeta tarih uzmanı gibi tarihsel mekânları ve tarihi olayların kanıtlarını görmek isterler. İnsanları tarihe çeken bir diğer neden kültürlerinin kanıtlarını aramak için kültürlerin yolunu izlemeleridir. Tarih turizmini ortaya çıkartan

da bu isteklerdir. Bu tarihsel arayışta karşılıklarına en önemli kanıt olarak askeri tarihin konusu içinde savaşlar çıkmaktadır. Fakat insanları savaş alanları ve kanıtlarına çeken sadece askeri tarih merakı değildir. Savaş alanları insanları kendisine çeken “ölüm mekân”ları arasındadır. Ölüm mekânları gladyatör dövüşlerinin yapıldığı stadyum ve tiyatrolar (Colosseum, Roma), soykırım kampları (Auschwitz), suikast mekânları (Kennedy- Dallas), terör mekânları (Dünya Ticaret Merkezi, İkiz Kuleler) gibi insanın neden olduğu ölümlerin mekânları olduğu gibi, deprem(Kobe), volkan (Pompei-Vezüv) gibi doğal afetlerin neden olduğu mekânlara kadar çeşitlidir. Ölüm kadar insana acı çektiren hapisaneler de insanları çeken mekânlardır (Alkatzar). Ölüm mekânlarına insanları çeken nedenlerin süreç olarak turizme etkisi, insanları harekete geçirip turizme katılmalarını sağlamasıdır.

Ölüm mekânlarına yönelik turizm mitolojide ölümü simgeleyen tanrı “Thanatos” dan alınan isimle “**Thanatourism**” olarak adlandırılmıştır (SEATON, 1996). Diğer adıyla ölümün ve öldürmenin karanlık yüzünü ifade eden **dark tourism**’dir (FOLEY- LENNON 1996, STRANGE-KEMPA 2003)). Ölümün karanlık yüzü ölüm nedeni suikast, soykırım gibi nedenlere dayandıkça daha da karanlık olur, bunlar turizm terminolojisinde “**darker tourism**” ve “**darkest tourism**” olarak yer alır (WILLIAM,2002). Bu turizm çeşidi “**black spot tourism**” olarak da adlandırılmıştır (STRANGE-KEMPA 2003). Doğal olayların (deprem, volkan vb.)neden olduğu ölümlerin mekânlarına yönelik turizm **afet turizmi** olarak adlandırılır (FAULKNER, 2001). Savaş ise doğal değil kültürel toplu ölüm nedenidir bu nedenle turizm terminolojisine **savaş turizmi** olarak girmiştir (SMITH 1998, LLOYD 1998). Savaş alanları, surlar, kaleler, siperler, ordu yolları, askeri anıtlar mekâna bağlı kaynaklar arasında yer alırken anma günleri de “**olaysal çekicilik**” olarak mekâna ilgi çeker (Çizelge 1). Askeri kanıtlar ise mektup, silah vb.) orijinal mekânında değil müzelerde yer alır ve sergilerle mekân değiştirilebilirler. Askeri tarihin taşınmaz ve taşınabilir varlıkları “**askeri miras**” olarak “**miras turizmi**”nin de ilgi alanına girer. Savaş alanları, ölüm mekânlarına yönelik turizmin (dark tourism) ilgi alanına girse de bu turizm tipinin ilgi alanı soykırım kampları, suikast yerleri, terör mekânları, uçak, feribot vb. kaza yerleri gibi çok geniştir. Savaş turizmi veya askeri turizmi ise kültür turizminin bir alt dalı olarak ayırmak gerekir. Çünkü savaş alanlarına gidişin amacı savaş alanının sadece ölüm mekânı olması değil savaşın tarihsel bir olay olmasıdır.

“**Savaş turistleri**”nin büyük bir kısmını savaşa katılan askerler, aileleri, tarih ve askeri tarihe meraklı turistler oluşturur. Geçmişle, ölümle, zafer ve yenilgiyle, dostluk ve düşmanlıkla yüzleşmek isteyen insanlar için “savaş alanları” en uygun mekânlardır. Kültürünün kökenlerini araştıran insanların karşısına da kaçınılmaz olarak savaşlar çıkmaktadır. Tarihe meraklı insanlar için de tarih savaşla doludur. Başkalarının değil kendi yorumuyla savaşı anlamak isteyenlerin hedefi de savaş alanıdır. Savaş alanlarına bu duygularla hareket “**savaş turizmi**”ni ortaya çıkarmıştır.

Savaş turizminin bir başka şekli devam eden savaş ortamlarına yapılmaktadır. Çünkü savaş karşıtları olduğu gibi savaşın ateşli ve tehlikeli ortamında bulunmak isteyen savaş meraklıları da bulunmaktadır. Bu şekliyle savaş turizmi olağan sınırların ötesinde tehlikeli “**extreme turizm**” gurubundadır. Bu şekilde savaş ve turizmin aynı mekânda aynı zamanda yer alması barışa yönelik değil savaşa yönelik bir uygulamadır. Bunun barışa daha aykırı bir şekli yasal olmasa da savaş silah ve araçlarını kullanmak isteyenler için askeri birliklere düzenlenen turlardır.

Çizelge 1. Savaş Turizminin Dağılım Alanları

I-Mekânsal Çekicilikler

- 1- Savaş Meydanları
- 2- Kaleler
- 3- Surlar
- 4- Anıt Mezarlar
- 5- Müzeler
- 6- Ordu Yolları
- 7- Karargâhlar
- 8- Ordugâhlar

II- Olaysal Çekicilikler

I-Askerî Günler

- Savaş Yıldönümleri
- Kurtuluş Yıldönümleri
- Barış Antlaşmaları Yıldönümleri

Tarihsel, arkeolojik, ekonomik, politik, psikolojik yönleri bulunan savaş turizmi coğrafyanın da ilgi alanındadır. Savaş alanlarının ve kanıtlarının yerleri, mekânsal dağılımı, savaş alanlarında arazi kullanımı coğrafyanın araştırma konusudur. Tarihsel savaşların bazılarının yeri kesin olarak belirli değildir. Yerin belirlenmesi için arkeoloji gibi coğrafyadan da faydalanılır. Savaş alanı başka bir kültürün hâkimiyetine girince kültürle ilişkisi kasıtlı olarak kesilse de coğrafya ile ilişkisi kaybolmaz. Savaştan geriye sadece coğrafi kanıtlar kalabilir. Bu da coğrafyanın askerî tarihe büyük katkısıdır. Savaşın taşınabilir kanıtları müzelere konabilir. Fakat savaş mekânı savaş etkileyen coğrafyasıyla taşınamaz özelliktedir.

Savaş alanlarında savaşla ilgili bütün kanıtlar kaybolursa da coğrafi kanıtlar yerindedir. Bu kanıt bir ova, tepe, nehir, geçit veya koy olabilir. Fakat zaman, savaşlarla geçen insanlığın son 12000 yılında coğrafyada da değişim yapmıştır. En büyük değişim nehirlerin denize döküldüğü kıyılarda olmuştur. Nehirler getirdikleri malzemeyle kıyı çizgisini denize doğru ilerletmiştir. Bu ilerleme nehirlerin büyüklüğü oranında değişmektedir fakat denize dökülen dereler de küçük olmalarına rağmen kıyı çizgisini ilerletmiştir. Bu nedenle bazı kıyı kentlerinin savaşla ilgili kanıtları (kale, sur vb.) kıyıdan içeridedir (Miletos'da olduğu gibi). Bu kanıtlar aynı zamanda savaştan günümüze kıyının kaç metre ilerlediğinin de göstergesidir. Bir diğer değişim nehir yataklarında olmuştur. Nehirler getirdikleri malzemeyle akış yollarını ukayarak yataklarını değiştirmişlerdir. Özellikle nehirlerin bir kol aldıkları mevkilerde katılan kolun da getirdiği malzemeyle yatak diğer tarafa itilmektedir. Bu durumda savaş alanının gerçek mekânını belirlemek için paleojeomorfolojik araştırma yapmak gerekir. Bu araştırma en çok askerî tarihin en önemli olayı meydan savaşları için gereklidir. Tarafların bütün ordusuyla çarpıştığı önemli tarihsel sonuçları olan bu savaşlar Arapça "meydan-ı harp" teriminden, Türkçe'ye "meydan savaşı" olarak yerleşmiştir. Buradaki açık, düz yer anlamındaki "meydân" coğrafi terimle "ova"dır. Meydan savaşları coğrafi terimle "ova savaşı"dır ve ova, savaşa da ismini verebilir (Malazgirt savaşı). Tarihin bu en önemli savaşları ne yazık ki mekânda en az kanıt bulunan savaşlardır. Bir kent savunması gibi sur veya kale kalıntısı yoktur, silahlar kazanan tarafın ganimeti olarak alınıp yeniden silah yapılmıştır. Savaş kanıtı olarak sadece ok ve mızrak uçları bulunabilir. Bu savaş alanları artık tarım alanı olmuştur. Fakat topoğrafyada savaşı anlatan kaynaklarda geçen nehir, tepe, yamaç gibi coğrafi kanıtların bulunması savaşın gerçek mekânını belirler.

Askerî tarihte meydan savaşı kadar önemli bir diğer savaş "kent savunması"dır. Meydan savaşından farklı olarak savaş mekânı bir kendir ve bu kent genellikle başkent konumundadır. Bu savaşların en önemli kanıtları sağlam oldukları için korunarak veya tamir edilerek günümüze gelen kale ve surlardır. Kent de bütünüyle bu savaşın kanıtıdır. Bu nedenle yeri kesin olan savaşlar kent savunmalarıdır. Fakat kentler de zamanla kuruluş yerlerini değiştirebilir. Bu savaşlar için de tarihsel yerleşme coğrafyasından faydalanılır. Kentlerin savaş yıllarındaki yerleri, büyüklüğü, ekonomisi coğrafi araştırmalarla ortaya konur.

Savaş alanlarının mekânsal dağılımının yapılması da savaş turizmi alanlarının gelişmiş turizm bölgeleriyle bağlantısı açısından önemlidir. Savaş alanında arazi kullanımı da coğrafyanın konusudur. Günümüzde genellikle tarım alanı olan savaş alanlarının yanlış kullanımı turizme zarar verebildiği gibi, kitle turizmine açılması savaş kanıtlarına zarar verebilir. Coğrafya, savaş turizminin önemli bilgi kaynağıdır. Savaş için neden bu mekân seçilmiştir? Bu mekân savaşın sonucunu nasıl etkilemiştir? İklim savaşı nasıl etkilemiştir? Savaşın yerleşmeler üzerine etkileri nelerdir? Aynı mekânda tekrarlanan savaşların nedeni nedir? gibi kültürel turistlerin sorularının cevapları coğrafyada yer alır.

Sonuç olarak savaş turizmi insanların tarihsel ve güncel savaşların mekân ve kanıtlarını görmek isteğinin ortaya çıkardığı bir turizm çeşididir. Mekânı kullanımı açısından da coğrafyanın ilgi alanındadır.

Savaş Mekânlarının Turizmde Sunumu

Yerleşik yaşama geçtiği 12000 yıldır savaşan insanlık barış için kalıcı çözüm bulmamıştır. 21.yüzyıla ait günümüzdeki savaşlar, nedenleri ve sonuçlarıyla ilk savaşlardan itibaren benzer özellikler göstermektedir. Değişen sadece silah teknolojisi olmakla beraber ilkel silahlar arasında yer alan sapan taşları günümüzde demir bilyelerle yerini korumaktadır. Günümüzde dünya, Orta Doğu'da devam eden savaş medya yoluyla izlemektedir. I. Körfez Savaşıyla(1990) başlayan savaşların televizyondan günlük dizi şeklinde izlenmesi, II. Körfez Savaşıyla (Irak Savaşı;2003) devam etmektedir. Savaş sadece filmlerde gören insanlar için televizyondaki görüntülerin artık gerçek mi yoksa sanal mı olduğunu ayırt etmek imkânsızdır. Bu görüntülerden etkilenmeyen insanlık için, müzelerdeki en küçük savaş kanıtının (miğfer, mektup, kurşun vb.) etkisinin çok daha fazla olması gerçeğinden hareketle savaş, insanlara gerçek kanıtlarıyla gösterilmelidir. Yakın dönemlere ait savaşların kanıtları kısmen korunmuş olsa da, eski çağlardaki savaşların kanıtları kaybolmuş veya çok az kanıt (mızrak ucu, sapan taşı vb.) arkeolojik kazılarla bulunmaktadır. Eski çağlarda veya yakın zamanlardaki savaşların yeryüzünde kaybolmayan bir kanıtı vardır o da "savaş alanları"dır. Bu alanlar, kitaplara, destanlara, filmlere konu olan savaşların zafer, yenilgi, dostluk, düşmanlık, arkadaşlık ve ölümün gerçek mekânlarıdır. Bu mekânlardan, düşmanlığın dostluğa dönüşmesi ve savaş öcünün önlenmesi için faydalanmak mümkündür.

Savaş alanları öncelikle bir koruma statüsü içine alınmalıdır. Bunun için en çok uygulanan "ulusal park" koruma alanıdır. Ulusal park olan bir savaş alanının başlıca özelliği "tarihsel önemi"dir. Doğal çekicilikler diğer ulusal parklarda birbirine benzer özelliktedir. Fakat bu mekânlardaki tarihsel olayların benzeri yoktur çünkü her savaş tarafları, sebepleri ve sonuçlarıyla tarihte tektir. Savaş alanının korunmasındaki amaç başlangıçta turizm de değildir. Burası savaşta şehit olan askerlerin mezarıdır. Savaş alanları öncelikle savaşa katılan askerler, aileleri, çocukları ve torunları ve tarih meraklılarının ilgisini çekerken, giderek artan ziyaretçi sayısı karşısında turizme açılmak zorunda kalmıştır. Fakat savaşan tarafların birbirlerinin ülkesinde konuk olarak ağırlanması açısından turizm, savaş öcünü önleyen en hümanist harekettir. Günümüze ait olmayan bir dünya düzeninde düşman olan kültürler,

günümüzde dost olmuş bir kısmı da diğer kültürler içinde asimile olarak kaybolmuşlardır. (Lidyalılar, Karyalılar gibi). O halde savaş alanlarının turizme açılması için bu bakımdan bir sakınca yoktur.

Günümüzde bazı savaşlardan hiç kanıt kalmamıştır. Özellikle meydan savaşlarından genellikle kanıt yoktur. Bu savaşların başlıca kanıtı ok ve mızrak uçlarıdır. Savaş kanıtlarının en fazla olduğu mekânlar, kent savunmalarının olduğu antik kentlerdir. Buralarda yapılan arkeolojik kazılar, savaşlarla ilgili kanıtları sağlamaktadır. Fakat bu yerler savaş turizminden çok "tarih turizmi"nin alt dalı "arkeolojik turizm"i ilgi alanındadır. Savaş turizmine açılmak için en uygun mekânlar günümüze yakın savaşlara aittir. Bu nedenle savaş alanlarının turizmde sunumu kanıt kalmayan alanlarla kanıt olan alanlarda birbirinden farklıdır. Eski çağlara ait bir meydan savaşına ait kanıt bulmak çok zordur. Geçmiş çağlarda yapılan savaş anıtları da daha sonraki kültürler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde bu alan artık büyük ölçüde tarım alanı olmuştur. Bu yerler için kanıtlar artık arkeolojik kazılara bağlıdır.

Savaş alanlarını savaş turizmine açarken öncelikle savaş turizminin amacını belirlemek gerekir. Savaş turizminde önemli olan amacın ekonomik değil kültürel olmasıdır. Turizmde ilk hedef ekonomik olduğu zaman bundan mekândaki doğal ve kültürel kaynaklar zarar görmektedir. Bir askeri çıkarma alanı kıyı turizmine açılmaz. Bu nedenle savaş alanlarının öncelikle turizmde sunumu planlanmalıdır.

Savaş mekânlarının başlıca işareti anıtlardır. En küçük çarpışma mekânından en büyük savaşlara kadar bir veya çok sayıda anıtları yerli belirlenmiştir. Burada önemli olan bu anıtın yenen ya da yenilen tarafından yapıldığı değildir. Bu anıtın günümüze söylediği mesaj önemlidir. Bu bir savaş anıtı değil barış anıtı olmalıdır. Fakat bu anıtların ilk yapıldığı amacı günümüze kadar değişiklik gösterdiği gibi taşıdığı anlamda değişmiştir.

Savaş alanlarındaki anıtların tarihçesinde karşımıza Yunan ordusunun zaferden sonra savaş alanına diktiği "tropaion" adı verilen anıtlar çıkmaktadır. Bu sade anıt yığma toprak, taş üzerine giydirip silahlarla donatılmış bir anıt şeklindedir (AKARCA, 1987). Zamanla kolayca kaybolacak bu anıt, kazanan için zaferin çok da önemsenmeyecek olduğunun göstergesidir. Yunan dünyasında zaferler için büyük anıt yaptırmamak geleneği geçmişten itibaren yerleşmiştir. Perdikkas'ın yerli kavimler üzerine kazandığı ilk zafer için dikilen anıt, tanrıların isteği ile bir gece aslan tarafından yıkılmıştır. Bunu yapmakla tanrılar "yenilenlerin düşman olmayıp aksine kazanılmış dostlar olduğunu" göstermek istemişlerdir. Bu mitolojik olaydan sonra Makedonya'da yenilen düşmanlar için hiçbir zaman anıt dikilmemesi gelenek olmuştur. Büyük İskender'in babası II.Philippos "Khaironeia" zaferinden sonra anıt diktirmemiştir. Büyük İskender de aslında zaferi küçümseyen bir kişiliği olmamasına rağmen, zaferlerinden sonra anıt diktirmemiş savaş alanına sadece şehitler için sunaklar yaptırmıştır (DROYSEN, 1890) Savaşlarından sonra anıt diktirmeyen B. İskender Anadolu'dan Hindistan'a kadar fetihlerinden sonra kentler inşa ettirmiştir. Bu yıkıcılığın yerine yapıcılığın ve kalıcılığın en güzel örneğidir. Gerçekten de savaş, yenen taraf için de kayıp ve acılara neden olmuştur, bu anıtlar başlangıçta sadece savaşta ölenlerin anısı için sade bir şekilde savaş alanlarına yapılmıştır. Çünkü bu mekân yakınları için onların mezarıdır. Fakat zamanla bu anlamını kaybetmiş, zaferden siyasi çıkar sağlamak isteyen iktidar tarafından, daha görkemli ve savaş alanları yerine büyük kentlere yapılmaya başlanmıştır.

Günümüzde savaş alanlarına yapılan anıtların amacı, savaşla ilgili hatırayı şekillendirmektir. Anıt, savaş başkomutanlarının tek heykeli ve yanında diğer komutanlar ve temsili askerlerden oluşan heykel gurubu olabildiği gibi, savaş anlatan yazıtlar içeren yekpâre taş da olabilir. Savaş alanının sunumunda en önemli nokta yazıtlardaki kısa ve özgün cümlelerin

seçimidir. Bu konuda en güzel örnek Gelibolu yarımadasında Anzak koyundaki yazıttır. Atatürk'ün 1934 yılında yazdığı mesajın savaşın en büyük mağduru annelere hitap ettiği, "evlatlarınız bu toprakta can verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır" cümlesi, bu alanda savaşmış kültürlerin savaş alanında dostça gezmesini sağlayacak güçtedir. Savaş alanları öncelikle her iki tarafında şehitlerinin mezar alanıdır. Bu şehitliklerde yenen veya yenilen taraf ayrımı yoktur. Gerçek veya sembolik mekânlarındaki şehitlikler ve askerlerin isimlerinin listelendiği yazıtlar, insanlığın yaşamları zorla alınmış bu insanlardan tek özür şeklidir.

Savaş alanlarının düzenlenmesinde bütün ilgi, şehitlikler ve anıtlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Savaş alanında sembolik şehitlikler ve yüzlerce anıt yapılmasına rağmen aynı düzenleme savaş alanının coğrafyası için yapılmamıştır. Kitaplarda okuduğu savaşın bütün mekânlarını görmek için gelen turistler için savaş alanında, savaşla ilgili tepe, nehir, vadi, geçit, koy, ağaç, yerleşme gibi bütün coğrafi elemanlar işaretlenmeli ve tarihsel ve güncel isimleri belirtilmelidir.

Turistler savaşın gerçek mekânıyla birlikte kanıtlarını da görmek isterler. Fakat genellikle bu kanıtlar savaş mekânında değil en yakın kent müzelerinde sergilendiği gibi uzak ülkelerde de sergilenirler. Bir savaşın tüm kanıtlarını görmek için de pek çok ülkede birçok müze gezmek gerekebilir. En doğrusu bunların savaş alanında kurulacak müzelerde sergilenmesidir.

Bütün bu düzenlemeler savaş ve savaşanlarla empati kuracak şekilde olmalıdır. Bu alanlarda rekreasyon amaçlı bir düzenleme yapılmamalıdır. Çünkü barış ortamında ve turizm konforunda savaşı algılamak oldukça zordur. Savaş alanı tanıtım merkezleri de eğitim amaçlı düzenlenmelidir.

Savaş alanları, anıtlar, şehitlikler ve müzelerle turizmde sunuma insan eliyle düzenlenirken, hiçbir doğanın savaş alanlarını gelincik (papaver rhoeas) çiçekleriyle süslemesi kadar etkili değildir. Savaş alanlarının savaştan sonra gelincik çiçekleriyle kaplanması eski toplumlardan günümüze şehit kanlarıyla ilişkili sayılmıştır. Aslında savaş alanlarında gelinciklerin açması tesadüf veya efsane değildir. Asya'dan Orta Doğu'ya bütün halklarda bahar ayları geleneksel olarak savaş aylarıdır bu aylar gelincik de çiçeklenme dönemidir. Aynı durum Gelibolu Yarımadasında her iki taraftan binlerce askerin öldüğü 25 Nisan 1915 çıkarması ve Mayıs ayında bunu izleyen çıkarmalarda görülmüştür. 1.Dünya savaşı cephelerinde insanları etkileyen bu görünümle bu çiçek, 1918 yılında savaşın son günlerinde şehitlerin "hatırlama sembolü" olarak kabul edilmiştir. İlkbahar aylarında gelincikler Gelibolu yarımadası ve karşı kıyıda Troya savaşı alanı Kara Menderes ovası ve Troya kent kalıntılarının en güzel süsüdür.

Savaşan taraflar için "unutmak ve öc almak" ikilemi arasında en doğru seçim "unutmak" olmalıdır. Bunun ne yazık ki tarihte örneği çok fazla yoktur. Bu ikilem arasındaki farklı seçimle ilgili, tarihte aynı iki toplum arasında yaşanmış bir örnek bulunmaktadır. Pers Kralı I. Darius'un Milet halkının isyanına Atinalılar'ın yardımını "her yemekte bir esirin kendisine hatırlatmasını" emretmesi (GÜNALTAŞ, 1987) tarihte bir liderin öc alma duygusunu nasıl canlı tuttuğunu gösterirken, yıllar sonra Yunan kentlerinde Miletos'un yıkılışını anlatan Phrynihos'un "Miletos'un Dareios Tarafından Zaptı" adlı oyunun halkı tekrar üzdüğü için yasaklanması, savaşın acı hatıralarının unutulması gerektiği konusunda en güzel örnektir. Savaş alanının düzenlenmesinde asıl amaç bu olmalıdır.

Çanakkale Boğazı: Savaş Mekânı

Günümüzde Türkiye'nin aynı fizikî coğrafya özelliklerine sahip iki boğazı (Çanakkale ve İstanbul) beşeri coğrafya açısından farklı özelliktedir. İstanbul Boğazı yoğun nüfusla kesintisiz yerleşim alanı olurken, Çanakkale Boğazı seyrek nüfusludur ve yerleşme belirli kı-

sımlarda yoğunlaşmıştır. Çanakkale Boğazı tarihte İstanbul Boğazının ön cephesi olmuş bu durum yerleşme ve nüfusu etkilemiştir. Her iki boğaz da turistik olmakla beraber İstanbul Boğazının turistik kimliğinde “doğa” güzelliği ön plâna çıkarken, Çanakkale Boğazında “tarih” birinci plandadır.

Çanakkale Boğazı’nın karşı iki kıyısının dünya savaşı ölçüsünde iki savaşa mekân olmasının nedeni coğrafyada aranmalıdır. İstanbul Boğazından daha önce kentleşmeye açılmış, doğu-batı çekişmesinde stratejik konumunun öneminden dolayı tarafların hesaplaşma mekânı olmuştur. Kuzey- güney yönünde önemli bir ticaret yolu olması da stratejik önemini artırmıştır. Akdeniz ve Ege Denizi’nin Karadeniz’le olan deniz ticaretinde su yolu ve liman işlevi görmüştür. Deniz ticareti ancak güvenli kıyılarda yapıldığından bu boğazın da dost tarafların yönetiminde bulunması gerekir aksi takdirde savaş kaçınılmazdır. Tarihten günümüze kadar devam eden doğu-batı çekişmesinin ilk savaşı da burada geçmiştir (Troya). Bu çekişmede doğu ve batıyı temsil eden Asya ve Avrupa arasındaki sınır da buradan geçer. Doğu ve batının birbirine karşı hâkimiyet savaşlarında kara ordularının da geçiş yolu üzerindedir.

Günümüzde kıyısında iki dünya savaşıyla (Troya ve Gelibolu) anılan Boğaz’ın su ve kara alanı tarihin her döneminde savaş ve savunma mekânı olmuştur. Pers, Iskender, Arap, Türkmen, Osmanlı kara ordularının ve Arap, Haçlı, Piza, Venedik, Aydınogolları, İngiliz, İtalyan donanmalarının savaşarak veya savaşımadan geçiş yolu olmuştur. Yıkık kale kalıntıları ve su altında batık gemi enkazlarıyla bu geçişlerin az da olsa kanıtı bulunmaktadır. Bu durumla kıyıları ve deniz alanıyla Boğaz bütünüyle askerî mekândır. Çanakkale Boğazı çok sayıda savaşa mekân olmasına rağmen bu araştırmada dünyanın en önemli savaşları arasında yer alan iki savaş alanı “savaş turizmi” açısından incelenmiştir (Troya ve Gelibolu).

Troya’da Savaş Turizmi

Çanakkale Boğazı güneybatısında bulunan Troya, , antik kent kalıntılarıyla “arkeolojik turizm”, Athena tapınağı ile “inanç turizmi”ne konu olurken, bir destanda anlatılan ünlü bir savaşın mekânı olarak “savaş turizm”inin de ilgi alanı içine girer. 1980 li yıllara kadar ününü Heinrich Schliemann’ın 1873 yılında bulduğu hazineyle sağlayan Troya, 1983 yılında başlayan ve kentin katmanlarını ortaya çıkaran yeni kazılarla “arkeolojik turizm” için de önem kazanmıştır. Arkeolojik kazılar Troya kentinin yerini kanıtlayınca, 2000 li yıllardan itibaren İlyada destanında anlatılan savaşın kanıtları aranmaya başlanmıştır.

Homeros, İlyada adlı destanda, dünya savaşı ölçüsünde 10 yıl süren bir savaşın 9.yılıının 51 gününü anlatmaktadır. Tarihte hiçbir savaş bu kadar ayrıntılı anlatılmamıştır. Bu destan belge olarak kullanılarak Troya savaşının kanıtları aranmaya başlanmıştır. Köpüklü bir deniz ve bir boğaz arasında, Skamandros ve Simoeis nehirlerinin birleştiği bir ovada Troya kentinin yakınında yapılan bu savaşın maddesel kanıtları yok olmuş fakat destanda tasvir edilen coğrafyaya Ege Denizi ve Çanakkale Boğazı arasında Kara Menderes ovası, Kara Menderes nehri ve Dümrek çayı uymaktadır. Tarihsel süreçler savaşın maddesel kanıtlarını ortadan kaldırırken, coğrafi mekânda da değişiklikler olmuştur. Kara Menderes nehri yatağını değiştirmiş, liman olarak kullanılan koylar dolmuş, kıyı çizgisi denize doğru ilerlemiştir. (KAYAN, 2001) Arkeoloji bilimi ise Troya VI’nın sonunda Troya VIIa’nın başında kaybedilen bir savaşı belirlemiştir. (KORFMANN, 2001b) Troya savaşı bilimsel olarak kesinleşmiş olmasa da bu mekân destanda anlatılan coğrafi mekâna büyük ölçüde uymaktadır. Bu gizemle Troya artık sadece arkeolojik açıdan değil “askerî tarih” açısından da önemlidir. Yaklaşık günümüzden 3100 yıl öncesine ait olan bu savaş Orta Doğu’nun dünya savaşı ölçüsünde ilk büyük savaştır. Günümüze kadar devam eden Doğu -Batı çekişmesinin de başlangıcıdır. Bu savaş doğu ve batı halklarını karşı karşıya getirmiş ve düşman yapmıştır. Yunan ana karasın-

dan 1200 gemiyle gelen 100000 kişilik kara ordusuna karşılık Anadolu'dan 15 bölgeden toplanan ordu karşılık vermiştir. (VESSER, 2001) Savaşta bir taraf gücünü deniz aşırı getirmiş ve yeri kesin belirlenmeyen Ege Denizi veya Çanakkale Boğazında bir limanı savaş gemileri için deniz üssü olarak kullanmıştır. Diğer taraf kentin kalesini ordugâh olarak kullanmıştır. Savaş başlangıçta ovada yapılan bir kara savaşıdır, taraflardan birisi üstünlük sağlarken diğeri diğer taraf için kent savunmasına dönüşmüştür.

Bu çevre Troya savaşının mekânı olarak kabul edilirse "savaş alanı" kentin batısında Kara Menderes nehri ve deniz arasında Kara Menderes ovasıdır. Fakat Akha'ların deniz üssü olarak kullandığı koy kesinlik kazanmamıştır (Çanakkale Boğazında günümüzde dolmuş olan bir koy veya Ege Denizinde Beşik koyu). Destana göre Akha'ların savaş gemilerini bu koyun kıyısında yaptıkları bir sur ve hendek korumaktadır. Fakat tarihsel süreç içinde koylar alüvyonla dolduğundan bu deliller bulunamamıştır. Savaş meydanında Skamandros (Kara Menderes) nehri her iki tarafın savunma hattıdır, yenilen taraf hattın gerisine çekilmektedir. Günümüz coğrafyasında ise nehir, eski yatağına göre batıya doğru yer değiştirmiştir. Bu nedenle günümüzde Kara Menderes yatağı gerçek savunma hattı değildir fakat eski yatağı savaşın en önemli kanıtlarından birisidir.

Askeri tarihe meraklı savaş turizmine katılanlar için Troya savaşı için en önemli belge İlyada destanıdır. Bu destanda anlatılan coğrafi çevreyi ve kenti görmek arzusuyla hareket ederler. Zamanla değişse de savaş meydanı olan ova, savunma hattı olan nehir, Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi koyları savaşın coğrafi mekânını oluşturmaktadır. Bu coğrafi mekânda savaşla ilgili diğer bir mekân Troya kentidir. Arkeolojik kazılarla 9 kat olarak belirlenen kentin Troya savaşı yıllarına denk gelen katlarından Troya VI ve Troya VIIa kentlerinden hangisinin Homeros'un anlattığı Troya olduğu kesinlik kazanmamıştır. Bu nedenle Troya savaşının gerçek kanıtlarıyla ilgilenen turistler için kentin bu her iki dönemiyle ilgili kalıntılar da önemlidir (Foto 1). Troya savaşının en önemli savaş kanıtı kentin destanda "hisarları sağlam Ilion" olarak tanımlanmasını sağlayan, 10 yıl Akha'lara karşı koyan ve ancak hile ile girilebilen surlarıdır. Troya VI'nun depreme yıkılan ve Troya VIIa halkı tarafından onarılarak kullanılan 550m uzunluğundaki surların kuzey duvarı yıkılmış fakat güney duvarı Troya kentinin en önemli kalıntısı olarak günümüze ulaşmıştır. Kalıntılar surların temelini oluşturmaktadır ve surlara ait kireçtaşından yapılan üst yapıdan birkaç bölüm kalmıştır. Askeri tarihle ilgilenenler için surlar kentin savunma sistemi olarak önemlidir. Araştırmalar bu surlarda kentin 5 kapısını (kuzeydoğu kapı, doğu kapı, güney kapı, güneybatı kapı, kuzeybatı kapı) ortaya çıkarmıştır. (KLINKOTT-BECKS, 2001) Kentin ana girişi güney kapısıdır. Taş döşeli atık su kanalı olan bu giriş araba girişidir kaleyi aşağı kente bağlamaktadır (Foto 2 ve 3). Arkeoloji bu kapılarla ilgili savunma sistemini çözümlemektedir. Kuzeydoğuda içeriden kilitlenen kapı bir kontrol noktasıdır ve yanındaki kule savaş sırasında kentin su deposu olan sarnıcı da korumaktadır. Doğu kapıya kale duvarına paralel bir uzantı duvarıyla ara geçit yapılmış böylece düşman iki yandan çapraz ateş altına alınmıştır. Bu kapı mekânsal darlık nedeniyle koçbaşı kullanımına olanak vermemektedir. (KLINKOTT-BECKS, 2001) Güneybatı kapı, kentin önemli ikinci girişi ve taş döşelidir, bir depremden sonra örülmüştür. Kuzeybatıdaki kapıya bir rampa ile çıkılmaktadır ve bu rampadan gelecek düşmanı surlardan denetlemek kolaydır. Bu kapıları koruyan kentin ana girişi olan güney kapısı yanında güney kulesi, doğu kapısını koruyan doğu kulesi ve kuzeydoğuda Troya ovasına hâkim kentin en büyük gözetleme kulesinin kentin savunma sistemine dahil olarak kalıntıları bulunmaktadır. Kuzeydoğu kulesinde duvar genişliği 4.5m olan taş alt yapının 6-8m yüksekliğinde olduğu üzerinde 6m yüksekliğinde kerpiçten bir üst yapı olduğu sanılıyor. (KORFMANN, 2001c). Kentin savunma sistemine dahil bu kapılar destanla ilişkisi bakımından da önemlidir. Helene'in gelip kulesine

çıktığı “Skaiai Pylai” kapısı hangisidir (Hom.,III,145), Akhilleus ve Hektor bu kapı önünde döğüşmüştür (Hom.,XXII,35), Priamos oğlunun cenazesini almaya bu kapıdan çıkmıştır (Hom.,XXIV,325). Troya atı hangi kapıdan içeri alınmıştır? Gizemini koruyan bu sorular da insanları buraya çekmektedir. Bilge Umar destanda yer alan ırmağın geçit yeri ile Troya arasındaki araba yolunun izinin Kalafat- Tevfikiye yolu olduğunu tahmin etmektedir. (UMAR, 2002) Kentin savunması sadece surla sağlanmadığı 1995 yılındaki kazılar ortaya koymuştur. Kazılar M.Ö 1300 lere ait Troia VI nın sonlarına veya Troya VIIa ya ait aşağı kentte ana kayaya oyulmuş savunma hendekğini ortaya çıkarmıştır. (KORFMANN, 2002) Arkeoloji, kentin nasıl 10 yıl savaşa karşı koyduğunu savunma sistemiyle açıklamaktadır. Kentin en yüksek yerinde krallık merkezi yüksek ve sağlam surla çevrilidir. Bu surlar 5 kapı ve 3 kule ile korunmaktadır. Kale ile düşman arasında tampon bölge oluşturan “aşağı kent” de savaş arabalarının geçmesini önleyen hendek ve surla korunmaktadır. Düşman öncelikle hendek ve aşağı kentin surunu aşıktan sonra, aşağı kentin

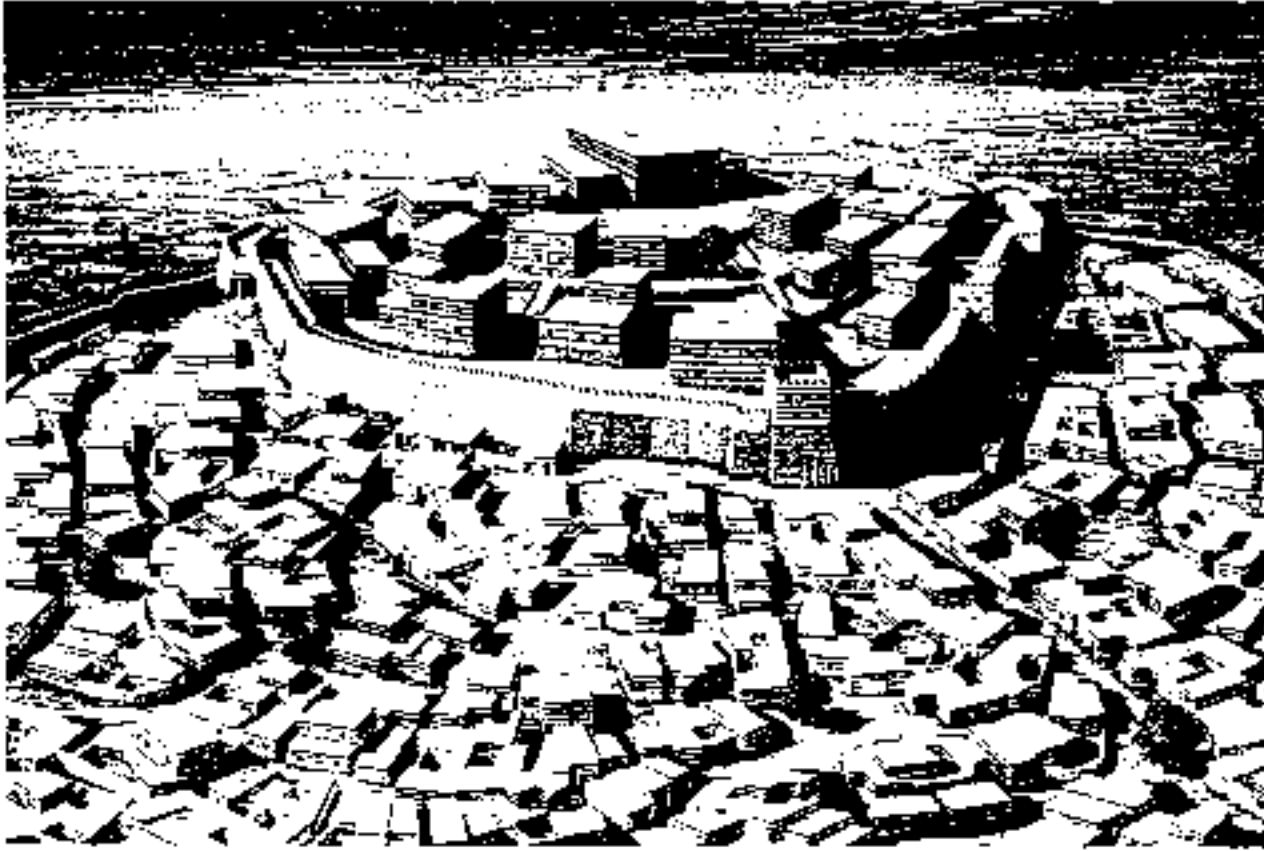
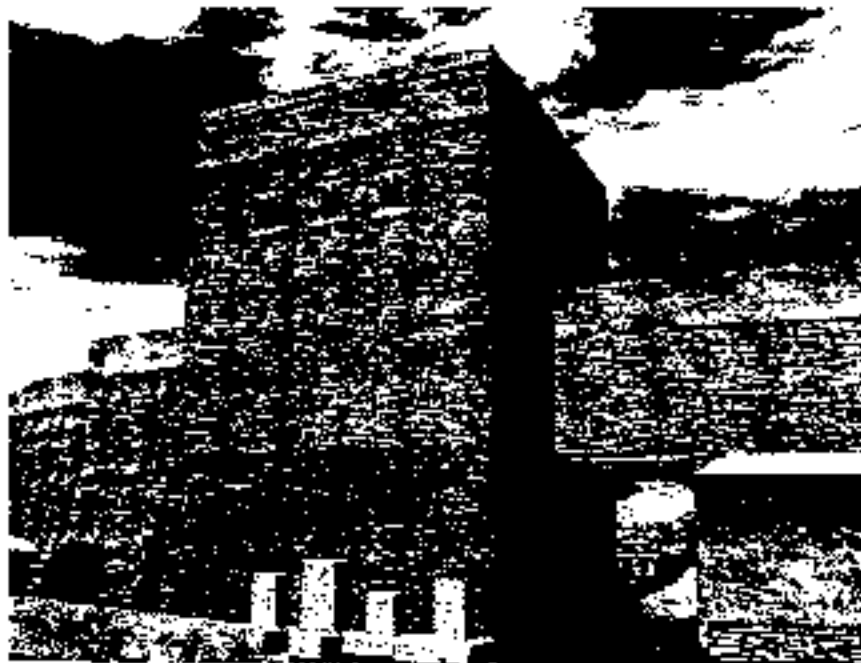

Foto 1: Savaş Yıllarında Kent(Troya VI rekonstrüksiyon)(KORFMANN 2001a)

*Foto 2: Kalenin En Büyük Girişi Güney Kapısı Rekonstrüksiyonu
(Brandau-Schikert-Jablonka 2004)*

Foto 3: Kentin Güney Kapısı, Taş Döşeli Yol ve Kule'nin Kalıntıları

dar sokaklarından geçmek ve kentin sağlam surlarına ulaşmak zorundadır. Bu durum yukarı kentte neden çok fazla mızrak ucu bulunmadığını da izah etmektedir. Çünkü kale, çağının uzun menzilli silahı olan mızrakların menzili (100m) dışındadır. Fakat aşağı kentte tunç mızrak uçları ve kilden sapan taşları bulunmuştur. Ayrıca güney kapısı yanında bir ev içinde sapan taşı yığını bulunmuştur. İçeride kil sapan taşlarının sıcakta sertleşmesi için yakılan bir ocak bulunmaktadır. Burası "silah deposu" olarak adlandırılmıştır. Müzelere konan tunç çağının silahları olan mızrak uçları ve sapan taşları da Troya savaşının silahları olarak savaş turizmi için önemlidir (Foto 4). Troya kentinde destanda anlatılan Priamos'un sarayının alt taş duvarları da Akropolis'te yer almaktadır.

Foto 4: Savaşın En Önemli Kanıtları: Sapan Taşları ve Mızrak Uçları.

(KORFMANN, 2001c)

Savaş turizmine meraklı turistler için Troya savaşının destanda anlatılan kanıtları olarak savaşın kahramanlarının mezarları olan tümülüsler de önemlidir (Patraklos, Akhilleus, Aias ve Hektor). Troya ovasındaki höyükler bu kahramanların mezar anıtı olarak kabul edilmiş ve ziyaret edilmiştir. Fakat bilim, bunların daha yakın dönemlere ait tümülüs veya höyük olduğunu ispatlamıştır. Troya'nın 7 km güneybatısında Beşik koyu kuzeyinde Akhilleus'un mezarı olarak tanınan Helenistik bir tümülüs bulunmaktadır (Beşik-Sivritepe tümülüsü). Bu tümülüs'ün altında Geç Neolitik çağa ait kalıntılar bulunmuştur. Seddülbahir köyünün 3 km kuzeydoğusunda Troya savaşında Akha'ların ilk şehidi Protesilaos'un tümülüsü olarak bilinen bir höyük bulunmaktadır (Karaağaç tepe).

Troya çevresinin askeri açıdan ilgi çekmesi tarihsel çağlarda da olmuştur. Pers imparatoru Kserkses (M.Ö 481)) Yunanistan'a savaşa giderken Troya'ya uğramış ve Athena tapınağına 1000 sığır kurban etmiştir. Büyük Iskender Asya seferine başlarken M.Ö 334 yılında Troya'ya uğramış Athena İlias ile Priamos için kurbanlar kestirip Akhilleus'un olarak bilinen tümülüsü ziyaret etmiştir. Burası Roma imparatorları (Julius Caesar, Augustus, Hadrianus, Caracalla, Julianus)) ve Osmanlı imparatoru Fatih Sultan Mehmet'in (1462) ziyaret ettiği bir mekân olarak da önemlidir.

Savaş meydanları olarak seçilen ovalarda tarihsel süreç içinde kültürler değiştikçe savaşın izleri ve kanıtları varsa anıtlar kaybolur. Troya meydan savaşının da ovada kanıtları yoktur ve savaş meydanı olan ova tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Savaş turizmine katılanlar için Troya savaşının başlıca kanıtları savaş meydanı olarak "Kara Menderes ovası", savunma hattı olarak "Kara Menderes nehri eski yatağı", yukarı kentin güneydeki "savunma surları", "surlardaki kapılar", "güney kulesi", "doğu kulesi", "kuzeydoğu gözetleme kulesi", "aşağı kente ait hendek", "yukarı kentin saray temelleri" ve bulunan "sapan taşları" ve "mızrak uçları"dır. Fakat Troya tarihsel savaşlar içinde yeri korunmuş olan en eski örnektir. Boğaz kıyılarında askeri birliklerin varlığı çevreyi yapılaşmadan yıllarca korumuştur. 1983 yılından itibaren kazılarla artan önemi nedeniyle 1996 yılında Troya Tarihi Milli Parkı olarak 1998 yılında Dünya Mirası olarak korumaya alınmıştır. Böylece Troya savaş alanı Gelibolu ve Başkomutan'la birlikte Türkiye'nin korumaya alınan 3 savaş alanından birisidir. 2004 yılında onaylanan ulusal parkın uzun devreli gelişim planına göre öncelikle kent kalıntıları korunacak, sınırlı alanlarda tarımsal faaliyetler devam edecek, bu alanlarda faaliyetler organik tarıma dönüşecek kıyılarda plaj kullanımı devam edecektir. Savaş alanları turizme açılırken yerli halkın desteğini kaybetmemek için yerli ekonomileri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Burada bir müze kurulması planlanmıştır. Troya'nın kanıtları için yaklaşık dünyada 50 müzeyi dolaşmak zorunda kalan savaş meraklıları için savaş alanı ve kenti görmek kaçınılmaz bir arzudur. Fakat şüphesiz coğrafya ve tarihle ilişkili bu kanıtların kendi mekânlarına geri dönerek kurulacak müzede sergilenmesi gerekir.

Troya'yı savaş turizmine açarken bir amaç, dünyaya verilecek bir mesaj olmalıdır. Tarihte Orta Doğu halklarını karşı karşıya getiren bu savaş güçle değil "hile ve ihanetle" kazanılmıştır. Fakat tarihe geçen "tahta at" hilesine içeriden ihanetle destek verenler olmalıdır. Tarih savaşlarda ihanet eden kişi ve toplumlarla doludur. Fakat insanlık ise bu savaşta yenen tarafta değil haksız yere yenilen tarafta olmuştur. Troya çevresi askeri turizme açılırken amaç, turizm yoluyla savaşın tarihsel sonuçlarının öğrenilmesidir. Günümüzde Orta Doğu'da bir savaş devam ederken verilecek mesaj "tarihin zaferi kazanandan yana değil yenilse de haklı olan tarafa kaydettiği"dir.

Tarih, kentin düşüşünü kesinleştirmese de "tahta at" hilesine bağlamaktadır. Fakat kentin düşüşünün nedenlerinden birisi maddi gücünün savaşla tükenmiş olmasıdır. Çünkü "paralı askerlere" dayanan bir ordu 10 yıl süreyle Troya'nın hazinesini tüketmiş ayrıca bu

dönemde kentin depremle savunma sistemi zayıflamış olmalıdır. Uzun süren savaş yıllarında barış için girişimler sonuçsuz kalınca Troya'dan dışarıya olan göç de kentin gücünü azaltmıştır.

Troya'ya gelen İlyada'yı okuyanlar için Troya'dan az kalıntı kalmış, ovada nehir yatak değiştirmiş, boğaz ve deniz kente daha uzak olsa da güneşin aynı doğuş ve batış manzarası altında İlion'u döven aynı kuzey rüzgârlarıyla mekân, insanları çekmeye devam edecektir.

Gelibolu Yarımadasında Savaş Turizmi

Troya Savaşından yaklaşık 3100 yıl sonra karşısındaki yarımada bir dünya savaşının mekânı olmuştur. Böylece Boğaz, yeniden deniz ve kara alanıyla orduların savaş alanı olmuştur. Günümüze ait olmayan bir dünya düzeninin sonucu olan bu toplu mezar alanında, savaşın tarafları artık dost ve birbirlerinin ülkelerinde konuk olarak ağırlandmaktadır. Savaşın yakın tarihe ait olması, yoğun yerleşim alanı olmaması tahribini önlemiş, koruma statüleri içinde öncelikle "ulusal park" olmuştur. Bu alan, bitki örtüsü ve koylarıyla doğal özellikleri açısından da ulusal park koşulları taşumakla beraber korunmaya alınmasının nedeni "doğa" değil "tarih"tir. Buradaki doğal yapı Türkiye'nin veya dünyanın herhangi bir yeriyle benzer özellikte olabilir fakat tarihsel değeri açısından dünyada tekdir. Uzun yıllar sessiz bir mezar alanı olan bu mekâna son 6 yıldır gittikçe artan sayıda yerli ve yabancı turist gelmektedir. Bu ilginin artmasının nedenlerinden birisi de bu savaşta çarpışan ANZAC (Australian and New Zealand Army Corps) askerlerinin anısına çıkarmanın yıldönümlerinde (25 Nisan) düzenlenen törenlere yabancı üst seviyede yöneticilerin, prens gibi halkın sevgisinin kazanan soyluların gelmesi olmuştur. Troya'da turların ana teması "arkeolojik turizm" olmakla beraber bu alanda ana tema "savaş turizmi"dir.

Bu mekân, savaşın maddi ve coğrafi kanıtları açısından savaş turizmine son derece uygundur. Çünkü yakın bir tarihe ait olan bu savaşa ait top, tüfek, mermi, askerlerin kullandığı alet, giysi, mektup, resim gibi pek çok maddi kanıt bulunmuş, yarımada yerleşme sanayi gibi faaliyetlerden korunmuştur. Burada savaşın maddi kanıtlarından çok coğrafi kanıtları önemlidir. Kitaplarda anlatılan, fotoğraflarda görülen bu inanılmaz savaşın çıkarma yapılan koyları, çarpışma yapılan tepeleri hepsi coğrafyada yer almaktadır. Bir haritada yeri zor bulunacak kadar küçük koy ve alçak tepeler büyük bir savaşa mekân olmuştur.

Kara savaşlarının mekânlarını ve sonucunu yarımada'nın yüzey şekilleri belirlemiştir. Yarımada'nın yüzey şekillerinde vadilerle çok parçalanmış plato görünümünü hâkimdir. (YALÇINLAR 1948- 1949) Bu nedenle birbirinden derin vadilerle ayrılmış tepeler bulunmaktadır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bu tepeler alçak olmakla beraber (ortalama 300-350m) yarımada'nın küçüklüğü ve darlığı göz önüne alınca önemli bir engel oluşturmıştır. Ege Denizinden çıkarma yapan kara birliklerinin batıdan doğuya geçerek boğaza inmesini engellemiştir. Tepelere hâkim olmak koylara hâkimiyeti sağladığından en şiddetli çarpışmalar tepelerde olmuştur.

Yarımada'nın en alçak kısmı güneybatısıdır. Bu alçak kısımda ilk tepe Alçı tepedir (217m). Kuzeyindeki Soğanlıdere vadisiyle Kilitbahır platosundan ayrılır. Bu tepe ve arkasındaki platonun sırtları ve tepeleri, bu platonun arkasında batıdan doğuya yarımada'nın engelsiz aşılabilecek Geren ovasını (Kilye ovası) korumak için en önemli mevkiiler olmuştur. Güneyden yapılan çıkarmalara bu tepeler sayesinde engel olunmuştur. Yarımada'nın en yüksek kesimi orta kesiminde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda sıralanan Kılıçbayır, Conkbayırı, Kocaçimen Tepe (303m), B.Anafarta Tepe, İsmailoğlu Tepe, Yusufçuk tepe, K.Anafarta Tepe, Tekketepe ve Kireçtepe, denizden gelen kara güçlerinin batıdan doğuya geçerek Çanakkale Boğazına inmesini önleyen bir kale görevini görmüştür.

Savaş alanlarının korunması sadece savaş alanlarındaki maddi kanıtların (top, siper, tabya vb.) değil coğrafi kanıtların da korunmasını içerir. Bunlar çarpışma yerlerini kesinleştiren kanıtlar olması yanında savaşı da etkilemesi bakımında ayrıca önemi vardır. Gelibolu yarımadasında kara çıkarmalarının mekândaki kanıtları koylar (Tekke koyu, Ertuğrul koyu, İkiz koyu, Pınarıçi koyu, Anzak koyu) ve tepelerdir. Koyların yol ve iskele gibi kıyı tesisleri yapılması için deldurulmasıyla dip şartlarının değişmesi ve genişleyerek kıynın düzleşmesi çıkarma koşullarının anlaşılmasını zorlaştıracaktır. Savaşın en stratejik noktaları olan tepe ve kale görevini gören yamaçların orijinal şekli bozulmamalıdır. Topoğrafyada önemli olan şekillerden birisi Anzak koyu gerisinde yamacın şeklidir. "Arıburnu yarları" veya "Arıburnu uçurumları" adı verilen bu yamacın dik, sivri ve parçalı şekli jeolojik yapıyla ilgili olarak sarn kumtaşının mekanik-fiziki parçalanması ve kimyasal ayrışmanın etkisi altında oluşmuştur. Yamacın orta kısmındaki sivri şekil Türkler tarafından arıya ve parçalı şekil peteğe benzetilerek iki taraftaki burunlara Büyük ve Küçük Arıburnu adı verilmiştir. Bu şekil gelmeden önce Mısır'da askeri eğitim gören ANZAC askerleri tarafından ise Gize piramitleri yanında ana kayaya oyulmuş heykele (sfenks şeklinde) benzetilerek "sfenks" olarak adlandırılmıştır (Foto 5). Bu dik yamaç ANZAC askerlerinin iç kısımlara ilerlemesini zorlaştırmış diğer taraftan koy, bu yamaçla Türklerin topçu ateşine karşı da korunduğu için onların ikmâl merkezi olmuştur. Kumtaşının aşınmasıyla oluşan bu şekil, aşınımın devam etmesi nedeniyle bozulmaktadır. Zamanla bu yamacın şeklini kaybetmesi savaşın mekândaki kanıtlarından birisinin kaybolması demektir. Mühendislik çalışmalarıyla yamacın dış etkenlerle aşınmasını önlemek mümkün olduğundan bu konuda çalışma yapılması gerekir. Yarımadaının stratejik tepeleri ve koylarıyla savaşı etkileyen yüzey şekilleri, turizm sunumunu da etkilemiş anıtlar, bu koylara ve tepelere yapılmıştır.

Foto 5: Anzak Koyunda Yamacın Heykele Benzeyen Biçimi.

Yarımadaının coğrafyasında savaşın kanıtları arasında bitki örtüsünü de saymak gerekir. Fakat büyük yangınlar ve bunun sonucu yapılan ağaçlandırmalar doğal bitki örtüsünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Bir tek ağaç ve ağaç topluluğunun savaş anılarında ne kadar büyük yer tuttuğu görülmektedir. "Yalnız Çam Mevkii Anıtı ve Mezarlığı" adını savaşta buradaki tek bir çam ağacından, "Twelve Tree Copse Mezarlığı" savaş sırasındaki 12 çam ağacından almıştır.

Savaş mekânının yarımada olması nedeniyle deniz ve kara savaşları yapılmıştır. Deniz savaş alanı Boğaz'ın girişiyle Güzelyalı ve karşı hatı arasındadır. Deniz savaşının kanıtları kıyıda tabyalar ve denizaltında batık savaş gemileridir. Deniz savaşı, savaş gemileri ve kıyıya yerleştirilen tabyalar (savunmalı top mevzii) arasında olmuştur. Koruganlar kesme taştan dikdörtgen şeklindeki odalar şeklindedir, üzeri tonoz sistemiyle ve toprak örtülmüştür. Dış görünümü doğal çevreye uyumlu küçük tepeler şeklindedir. İçinde top, cephane ve asker gizlenmiştir. Osmanlı Döneminde 19.yüzyıl sonunda yapılan bu tabyaların (Değirmen bur- nu, Namazgâh, Rumeli Hamidiye, Yıldız, Mecidiye, Kayalık tepe, Domuz dere, Ertuğrul tab- yaları) tarihsel yapı olarak da önemi vardır ve Kültür Varlığı olarak 1980 yılında korunmaya alınmıştır.

Savaş mekânsal kanıtları arasında harp karargâh mevkileri ve konutları da önemlidir. Bigalı köyünde Mustafa Kemal'in karargâh olarak kullandığı köy evi (24 Mart- 25 Nisan ara- sında) 1973 yılında müze olmuş, günümüzde restore edilmektedir. Mustafa Kemal 25 Ni- san'da buradan Conkbayırının 1,5 km güneyindeki günümüzde Kemalyeri olarak adlandırıl- lan mevkiye gitmiş burayı 25 Nisan- 15 Mayıs 1915 tarihleri arasında karargâh olarak kul- lanmıştır. Burada savaşla ilgili bir komutun olduğu yazıt bulunmaktadır. Alçitepe köyünün 2.7 km doğusunda Fevzi Çakmak Harp Karargâhı bulunmaktadır.

Gelibolu yarımadasında savaş turizmiyle birlikte yapılacak tek turizm tipi "tarihsel tu- rizm" dir. Çünkü tarihsel yapı ve mekânların savaşla da ilgisi bulunmaktadır. Tarih turizmi içinde en fazla ilgiyi çeken kaleler, savaş turizminin de en önemli kanıtlarıdır. Tarihî yapı olarak ve savaş mekânı olarak da önemlidir. Gelibolu yarımadasında bu bakımdan yeri ve korunmuş olması bakımından en önemlisi Kilitbahir kalesidir. (Osmanlı,1462) Boğaz'ın en dar yerinde Boğaz'a hâkim bir kaledir. Karşı kıyıda Çimenlik kalesi (Osmanlı) bulunmakla beraber dikkat çekmeyecek kadar küçüktür. Yarımadanın diğer kaleleri Seddülbahir kalesi (Osmanlı, 1659) Boğaz'ın girişinde savaştan çok zarar görmüştür. Restorasyonu tamamlan- dığında oldukça ilgi görecektir. Sestos kenti yanında Akbaş kalesi (Bizans), Kilye kalesi (Coela, Bizans?), Gelibolu kalesi (Bizans onarım) Bigalı kalesi (Osmanlı dönemi) ve Çamburnu kalesinden (Osmanlı dönemi) az kalıntı bulunmakla beraber tarihsel önemleri vardır. Bizans dönemine ait çok yapı kalmayan yarımada Osmanlı dönemine ait cami ve hamam yapıları bulunmaktadır. (Kilitbahir'de Fatih cami, Cahide Sultan Cami, Taviil Hasan Paşa cami ve hamam, Seddülbahir'de hamam ve cami).

Neolitik'ten itibaren yerleşmeye açık olan Gelibolu yarımadasını prehistorik ve arkeo- lojik mekânlar ve yapılar açısından incelemek ve bu mekânları korumak gerekir. Yarımada ilk köylerin kanıtları olan höyükler (Sestos, Karaağaç tepe, Madytos, Baştepe), isimleri ve yerleri belirlenmiş yerleşim yerleri (Alopeconnesus, Cynossema, Limnea, Araplus, Eleaus, Sestos), isimleri belirli olmayan mevkileri belirli olan kalıntılar (Yarmatepe, Maltepe, Yalı mevkii, Çeşmeler mevkii, Köyalı mevkii, Kocadam mevkii) bilimsel açıdan çok önemlidir. Kalıntı çok az olsa da tarihsel önemi olan bir olayın mekânı olan yerler tarih turizminde ilgi görürler. Gelibolu yarımadasında bu bakımdan iki önemli tarihsel mekân bulunmaktadır. Bunlar Sestos ve Elaeus yerleşmeleridir. Akbaş Liman'ında yer alan Sestos, Neolitik'ten Bizans dönemine kadar yerleşmeye açık olmuştur. Boğaz'ın karşı kıyısında Abydos'la geçişin yapıl- dığı liman kenti olmasına rağmen günümüzde kıydan içeride kalmıştır. Tarihsel iki önemli olayın mekânıdır. M.Ö 481 yılında Pers kralı Kserkses Yunan ana karasında savaşa giderken ordusunu Anadolu tarafında Abydos'tan (Nara Burnu) karşı kıyıda Sestos (Akbaş liman) ve Eceabat arasındaki bir mevki arasında yaptırdığı bitişik iki köprüden geçirmiştir (Hrd.VII,36).Varlığı ancak Bizans döneminde tamir gören kale kalıntısı ve bir höyükle güç- lükle belirli olan Sestos kentinin bu askerî olayı unutulmuştur B.İskender'in ordusu da

Sestos-Abydos arasında gemilerle karşı kıyıya geçmiştir. Kendisi ise Eleaus kentine gelip karşı kıyıda Troya'ya geçmiştir. Eleaus kentinin bir kısmı Şehitler Abidesi yapılırken arazi düzeltilmiş ve bazı kalıntılar anıtın altında kalmıştır. Morto koyuna hâkim bir mevkide yer alan Şehitler Abidesinin bulunduğu alan en çok ziyaret edilen mekân olmasına rağmen Eleaus kentini arkeolojik ve askerî önemi vurgulanmamıştır.

Gelibolu yarımadasında köylerin turizm açısından düzenlenmesi yapılmaktadır. Köy meydanının düzenlenmesi, ağırlama ünitelerinin (çay bahçesi gibi) yapımı yanında, Bigalı köyünde konutların yöre mimarisine uygun olarak restorasyonu yapılmaktadır. Türkiye'de yerleşmelerde tarih koruma bilinci kentlerin tarihî yapıları, kasabaların sivil mimari örneklerinin toplu korunması şeklinde olup "tarihsel köy" kavramı yerleşmemiştir. Köylerde tarihini anlatan bir köy müzesi veya bir turizm derneği yoktur. Tarihsel köyler tarihî yapılarından çok tarihsel önemli bir olaya mekân olmasıyla önemlidir. Yarımada'daki köylerde vurgulanması gereken bu tarihsel olay "savaş"tır. Köyün bu savaşta konumuna göre yeri, savaşta rolü, sonuca etkisi, savaşla ilgili maddi kanıtları ve hatıralarının vurgulandığı bir tanıtım merkezi olmalıdır. Alçıtepe köyü savaşta yeri açısından önemlidir. Seddülbahir köyü aynı zamanda tarihsel Osmanlı yapılarıyla (kale, cami, hamam) tam bir tarihsel köy niteliğindedir. Sonuçta savaş alanı askerî turizmde sadece anıtları ve şehitlikleriyle değil tarihsel köyleriyle de ilgi çekecektir.

Sonuç

Anadolu'nun yerleşime açıldığından itibaren adeta kesintisiz "savaş alanı" olduğu bilinmesine rağmen Türkiye'nin "savaş alanlarının kullanımı ve korunmasına" yönelik bir programı bulunmamaktadır. Türkiye'de sadece I. Dünya Savaşı cephesi "Gelibolu Yarımadası" ve Kurtuluş Savaşı cephesi "Başkomutan Savaş Alanı" savaş mekânı özelliğinden dolayı ulusal park olarak korunmaya alınmıştır. Troya savaş alanı ulusal park olmasına rağmen korunmaya alınmasında birinci neden savaş mekânı olması değil arkeolojik önemidir. Diğer savaş mekânlarından kentler "askerî sit" olarak değil "arkeolojik sit" olarak korunmaya alınmıştır (Miletos, Sardeis gibi).

Türkiye'de kültür turizmi adı altında yapılan turlar kültür turizmin alt dalları "arkeolojik turizm" ve "tarihsel turizm"de yoğunlaşmıştır. Savaş turları da kültür turizmi adı altında yapılmaktadır. "Savaş turizmi" veya "askerî turizm" turizm terminolojisi içine girmemiştir. Savaş mekânlarına yönelik turların bu isim altında yapılması bu mekânların anlamını ve önemini ortaya koyacağı gibi, diğer savaş mekânlarının da kullanma ve koruma sorununa ilgi çekecektir.

Savaş turizmi, savaş alanının coğrafyasıyla yakından ilgilidir. Savaş alanının coğrafyasında tepe, nehir, geçit, ova, biriki örtüsü gibi elemanlar savaşın sonucunu etkilediği gibi savaşın mekânsal kanıtları olarak da önemlidir. Turistleri bu mekânlara çeken bu yerleri görmek arzusudur. Yeri belirli olmayan savaşlar için de bunlar kanıt olarak kullanılır. Yakın tarihte doğal süreçlerle kıyı çizgisi ilerlemiş, nehirler yataklarını değiştirmiş, yamaçlar aşınmış, bitki örtüsü değişmiş olabilir. Bu nedenle coğrafyacıların savaş alanlarının güncel ve tarihsel coğrafyasını içeren araştırmalar yapması beklenir.

Araştırma alanının iki mekânından birisi olan "Troya" yı dünyaya tanıtan İlyada destanında anlatılan Troya savaşı 9 kat olan kent kalıntılarından hangisi olduğu kesinleşmeyen iki katından (VI veya VIIa) birisine aittir. Arkeolojik kazılar savaş dönemine ait kentin güney surları temeli, surların 5 kapı kalıntısı, aşağı kent savunma hendeği, sarayın alt duvarlarını ortaya çıkarmıştır. Fakat ulusal park alanında savaş turizmine yönelik sunum yapılmamıştır. Dünyanın en çok okunan destanları arasında olan İlyada destanını okuyarak destanın geçtiği

mekânları ve savaş alanını görmek için gelenlerin kentin savaş dönemine ait kalıntılarını ayırmak zordur. Ulusal park alanında İlyada destanında geçen bütün coğrafi isimler ve kentin bu döneme ait kalıntıları işaretlenmelidir. Aksi takdirde buraya yapılan turlar "savaş turları" değil "arkeolojik turlar" olmaktadır.

Diğer araştırma alanı olan Gelibolu yarımadasında, iç ve dış turizmde savaş turizmine son yıllardaki büyük ilgi ile Anadolu'nun diğer savaş alanlarına olan ilgisizlik arasındaki büyük fark bulunmaktadır. Diğer savaş alanlarının coğrafyada kanıtları kaybolurken Gelibolu'da savaşın korunmuş kanıtlarını turizm tahrip etmektedir. Bu Türkiye'de turizmin diğer tiplerinde de görülmektedir. Bir turizm tipi belirli alanlarda yoğunlaşırken aynı özellikte diğer yerler turizme açılmamaktadır. Savaş alanı koruma programı içinde kullanma planları bu açıdan önemlidir.

Bu araştırmanın diğer bir sonucu, Kurtuluş Savaşı cephelerinin Türk halkı tarafından Gelibolu savaş alanı kadar ilgiyle gezilmemesidir. Öğrenci gezilerinin Gelibolu yarımadasıyla sınırlanması bu gezilerin kültür amacını eksik bırakmaktadır. Çanakkale Savaşından 6 yıl sonra aynı halk Anadolu'nun her cephesine yayılan "var olmak" veya "yok olmak" arasında büyük bir savaşı 3 büyük cephede (İnönü, Sakarya, Başkomutan) meydan savaşı yaparak kazanmıştır. Seyahat acentaları 2006 yılından itibaren Kurtuluş savaşı cephelerine turlar düzenlemeye başlamıştır. Fakat öğrenci gezilerinin veya belediyelerin düzenlediği gezilerin Gelibolu yarımadasına olduğu gibi Kurtuluş Savaşı cephelerine de yapılması gerekir. Kurtuluş Savaşının üç büyük cephesi İnönü, Sakarya ve Başkomutan savaş alanları anıt ve şehitliklerle düzenlenmiş olup çevresinin yapılaşmadan uzak sadeliği ve sessizliği içinde turizmin kitlesel baskısından dışında sadece "bilgi" için gelenlere açıktır.

Tartışma

Savaş turizminin Türkiye'de henüz başlangıç aşamasında olması nedeniyle bu konuda bazı soruların önceden tartışılması gerekir. Bu nedenle araştırmaya bir tartışma bölümü eklenmiştir. Şüphesiz bu tartışma diğer araştırmacıların çalışmalarıyla daha kesin sonuçlara ulaşacaktır.

Savaş turizmin başlıca amacı ne olmalıdır?

Turizmin işletmecilik açısından ekonomik yönü birinci plandadır, ekonomik bir faaliyet olarak da coğrafyanın konusu olmakla beraber coğrafyanın asıl ilgi alanına, arazi kullanımını açısından girmektedir. Turizmde asıl amaç maddi olduğu zaman fiziki coğrafya (yüzey şekilleri, bitki örtüsü) ve beşeri coğrafya (nüfus, yerleşme) bundan olumsuz etkilenmektedir. Turizme ekonomik açıdan bakanlar için, savaş alanlarının kitle turizmine açılması daha çok turist, alışveriş, konaklama ve gelir demektir. Fakat kültür turizminin alt dalı olarak savaş turizmi kültür turizminin diğer dallarından daha önemlidir. Çünkü insanlık bilim ve teknolojiye kaydettiği ilerlemeye rağmen 12000 yıldır savaşmakta, günümüzde Orta Doğuda savaş devam etmektedir. Silahlar değişmesine rağmen savaş nedenleri ve sonuçları aynıdır. Bu nedenle geçmiş savaşları irdelemek ve günümüze dersler çıkarmak gerekmektedir. Günümüzden geçmişe mesajlar gönderemeyiz fakat milattan önceki binyıllardan M.S 3.binyıla mesajlar bulunmaktadır. Bu mesajları okumak ve yorumlamak gerekir. Bu araştırmanın konusu olan iki savaşa bu açıdan bakılırsa M.Ö 2. binyıldaki bir savaştan (Troya savaşı) M.S 2.binyıla (1. Dünya Savaşı) gönderilen mesajı zamanın dünya düzeni okumamış ve yorumlamamış sonuçta aynı nedenlerle savaşmış aynı sonuçlara ulaşmıştır. Sonuçta günümüze her iki savaştan da mesajlar bulunmaktadır. Savaş turizminde amaç "devam eden savaş olgusunun sorgulanması" olmalıdır. Sonuçta savaş turizmi bize şunu öğretmektedir. Tarihte savaşan halklar günümüzde birbirinin ülkesinde konuk olarak ağırlandırmakta ve savaş alanında

birlikte dolaşmaktadır. Savaşan devletlerin dost olabilmesi savaşın kaçınılmaz tek yol olmadığının göstergesidir. Buna rağmen günümüzde savaşların devam etmesi savaşın zorunluluk değil siyasî liderlerin tercihi olduğunun göstergesidir. Savaşan halkların askerî turizme katılması ise bunun tam karşısıdır. Askerî turizmin başlıca amacının eğitim olması turizmde eğlence tesislerinin yapılmasını önleyerek arazi kullanımının da coğrafyaya uygun olmasını sağlayacaktır.

Askerî miras nasıl belgelenmelidir?

Savaşlar nedenleri ve sonuçları açısından birbirine benzese de zaman, mekân ve savaşlar açısından dünyada tekdir. Savaşların kanıtları bu bakımdan dünya mirası özelliğindedir. Eski çağlardaki savaşların mekândan çok kazılarla bulunan maddi kanıtları önemlidir. Çünkü savaş mekânı büyük ölçüde değişim geçirmiş farklı kullanımlara açılmıştır. Fakat yakın zamanlara ait savaşlarda mekân, büyük önem taşır ve bu savaşlar insanlar tarafından sadece tarih kitaplarından değil araziden de okunur.

Savaş alanları Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu'ndaki tanımlara göre "tarihi sit" içine girmektedir. Fakat bu anlam çok geniş olduğundan savaş alanları kültürel sitler içinde "askerî sit" olarak ayrılmalıdır. Türkiye'de 2000 yılından itibaren hazırlanmaya başlayan Türkiye Kültür Envanteri Projesi içinde Taş Devrinden Bizans Devri sonuna kadar olan zaman dilimini içeren Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanterinde askerî miras değerindeki sur, kale, gözetleme kulesi, derbent, korugan, tabya, kışla vb. kanıtlar belgelenmektedir. Aynı projenin Kentsel Kültür Varlıkları Envanterinde ise kentlerdeki kale, sur, kışla gibi askerî yapılar Antik Çağdan Cumhuriyet Dönemi dahil belgelenmektedir. Fakat Türkiye'nin ayrıca "Savaş Alanları Koruma Programı"na ihtiyacı bulunmaktadır. Bu program askerî mirasın yönetimi, belgelenmesi, savaş alanlarının haritalanmasını içermelidir.

Askerî miras savaşın mekâna bağlı kale, sur, köprü, tabya, korugan, rıhtım, iskele, siper, tünel, yol, karargâh konutu, hastane gibi yapılarla, mekâna bağlı olmayan silah, giysi, mektup, mermi, alet, özel eşyalar gibi objeleri içerir. Mekâna bağlı olan kültürel kanıtlar doğal çevreyi de içerecek şekilde belgelenmelidir. Çünkü coğrafyanın fizikî elemanları tepeler, yamaçlar, geçitler, koylar, dereler, su kaynakları, bitki örtüsü savaşla iç içe yer almış, savunma ve saldırı noktaları olmuş savaşın gidişini ve sonucunu etkilemiş, coğrafî mekân "tarihsel mekân" olmuştur. Fizikî coğrafya korunmaya alınmadığı zaman savaşın en önemli kanıtları ortadan kalkmaktadır. Dere yataklarının değiştirilmesi, kıyılara dolgu alanı yapılması, bitki örtüsünün tahrip edilmesi savaşın gelecek nesiller tarafından yanlış anlaşılmasına neden olacaktır. Savaş alanının coğrafyasında meydana gelen değişimler için tarihî coğrafya araştırmalarının yapılması mekânın eski topoğrafya, bitki örtüsü, kıyı şekli, yollar, nüfus ekonomik faaliyetler hakkında bilgi verecektir. Eski çağlardaki savaşlar için en güvenilir kaynak arkeologların kazı sonuçlarıdır. Bu kazılar savaş alanında "askerî arkeoloji" veya "savaş alanı arkeoloji"si amaçlı olmalıdır. Troya kenti kazı sonuçları bu açıdan incelenmiş ve savaşın yapıldığı hakkında güçlü kanı bu şekilde oluşmuştur.

Türkiye savaş turizme açılmak için hazır mıdır?

Anadolu toprakları Neolitik'te yerleşik hayata açılırken savaşa da açılmıştır. Coğrafyasından (konumu, ekonomik kaynakları) kaynaklanan bu durum en son 1922 yılı Kurtuluş savaşına kadar devam etmiştir. Bu savaşlardan bazıları Orta Doğu'da tüm siyaseti değiştirmiştir. Anadolu'da yapılan tarihsel açıdan önemli savaşlar Troya savaşıyla başlar. Bu savaşla birlikte Anadolu'da karanlık bir dönem başlamıştır. Bundan sonra Anadolu'da düzeni değiştiren önemli bir savaş Lidya Savaşıdır (M.Ö 547) Anadolu'nun M.Ö 6. yüzyılda tek merkezî devleti Lidya Devleti ile Pers ordusu arasında Sardeis kenti önlerinde yapılmış Lidyalıların yenil-

mesiyle Anadolu 200 yıl Pers hâkimiyetine girmiştir. Bu dönem içinde Miletos kentinin Perslere isyanıyla Miletos kent devleti ve Pers ordu ve donanması arasında yapılan kara ve deniz savaşı (Lade savaşı-M.Ö 499) da bu sonucu değiştirememiştir. Her iki savaş mekânı da askerî bakımdan değil arkeolojik kent kalıntılarıyla (Sardeis ve Miletos) turizme açıktır. Anadolu'da bütün Orta Doğu'nun Hindistan'a kadar yönetimini değiştiren dünyanın tarihte en ünlü kralı B.İskender'in komuta ettiği iki meydan savaşı yapılmıştır. Bunlar Biga ovasında yapılan Granicus savaşı (M.Ö 334) ve Dört Yol yakınlarında yapılan Issos (M.Ö 333) savaşıdır. Her iki savaş alanının da kesin yerinin belirlenmesi için arkeolojik araştırmalara ihtiyaç vardır. Biga ovasında yapılan Granicus savaşının mekânı, günümüzde tarihsel kaynaklarda yazılanlara uygun değildir. Pers ordusunun B.İskender'in ordusu karşısında konuşlandığı dik yamaç günümüzde Biga çayının doğu kıyısında yoktur. Fakat savaşın tam yerini belirleyen bu yamaç coğrafyada kaybolmamıştır. Biga çay, bu mevkide kendisine katılan kolun getirdiği alüvyonlarla batuya doğru itildiği için bu yamaç günümüzdeki yataktan 1km doğudadır ve içinden karayolu geçmektedir (HAMMOND, 1980) Bunun için paleojeomorfolojik araştırma yapılması gerekir. Bir diğer çalışma B.İskender'in bu savaşta ölen askerleri gömdüğü toplu mezardır. Bu savaş alanı bir kentle bağlantılı olmadığı ve günümüzde tarım alanı olduğu için ancak bu kanıtlarla yeri kesin olarak belirlenecektir. Issos savaşının tam yeri, Issos kentinin Kinet höyük'le (Dört Yol-Yeşil Beldesi) ilgili olduğu düşünülmektedir. Kinet Höyük kazıları sonucunda ortaya çıkacaktır. B.İskender'in ölümünden sonra Orta Doğu'daki karanlık dönemin Anadolu'daki en önemli savaşı Ipsos savaşıdır (M.Ö 301). Savaş mekânı Afyon ovasında Afyon kenti kuzeyinde Çayırbağ (Sipsin) köyü yakınında Ipsos kentiyile ilişkilidir. B.İskender'in komutanları Makedon kralları arasında (5 Krallar Savaşı) bir hâkimiyet savaşıdır. B.İskender'in ölümünden sonra kurulan krallıklar arasında devam eden savaşlardan bir diğeri bütün Anadolu'nun Selefkos'lara geçtiği Kyros ovasında (Manisa) Kurupedion savaşıdır. (M.Ö 281), Tarihsel sonucu bakımından önemli bir savaş Roma Devleti'nin Anadolu'ya girişini sağlayan Hyrkania ovasında (Halitpaşa yakınında) Magnesia savaşıdır. (M.Ö 190) Milattan önce yapılan bu savaşlar tarihsel önemlerine rağmen mekânsal kanıtlar incelenmemiştir. Anadolu'nun diğer iki tarihsel açıdan önemli savaşı Bizans ve Selçuklu orduları arasında Malazgirt ovasında Malazgirt Savaşı (1071) ve Osmanlı ve Moğol orduları arasında komutanlarıyla ünlü (Yıldırım Beyazıt ve Timur) Çubuk ovasında Ankara Savaşı'dır (1402). Her iki savaşta askerî turizm açısından değerlendirilmemiştir. Tarihî en ünlü kent savaşı ise tarihe "İstanbul'un Fethi" veya "Bizans'ın Düşüşü" olarak geçen 1453 yılında yapılan Bizans-Osmanlı savaşıdır. Filmlere, romanlara, tablolara konu olmakla beraber İstanbul, öncelikle tarihsel yapılarıyla turist çekerken savaş turizmi açısından bu savaş vurgulanmaz. Anadolu'nun I.Dünya Savaşı'nın Gelibolu cephesinden sonra en büyük ve son savaşı Kurtuluş Savaşı'dır (1921- 1922). Bu savaşın İnönü, Sakarya ve Afyon cephelerinde savaş turizmi planlanmasa da iç turizme açıktır. Türkiye'de savaş turizmi mekânları çok olmasına rağmen turizme açılmamasının nedeni kültür turizminin arkeolojik turizmde ve tarihsel turizmde yoğunlaşmış olmasıdır. Meydan savaşlarından mekânda çok fazla kanıt yoktur, arkeolojik kentlerde de savaşa ait yapılar vurgulanmamıştır. Türkiye'nin bu turizme açılmadan önce "savaş alanları arkeolojisi", savaş alanlarında "paleojeomorfoloji" ve "tarihsel coğrafya" araştırmaları yapması gerekir. Günümüzdeki durumuyla ancak Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı cepheleri yakın tarihle ilgili olması açısından kanıtlar kaybolmadığından bu turizm için uygundur.

Savaş turizmi alanında turizm çeşitlenmeli midir?

Turizm plânlamalarında turizm alanlarında turizm mümkün olduğu kadar çeşitlendirilir. Bu çeşitlenme tarih turizmi, kıyı turizmi, yat turizmi gibi mekâna bağlı olduğu gibi, golf, yamaç paraşütü, surf gibi spora bağlı da olabilir. Fakat bir savaş alanında askerî turizmle

birlikte sadece tarih turizmi yapılabilir. Çünkü tarihsel ve arkeolojik mekânlar ve yapılar savaşla da ilgilidir. Savaş alanı turizm mekânına dönüşünce turizmin diğer guruplarının bu alana girmesi önlenmelidir. Bu açıdan bakılırsa Gelibolu Savaş alanının Kabatepe koyu plaj olarak kıyı turizmine açılmıştır. Yarımada'nın koylarına tatil konutları yapılmaktadır. Savaş alanı olmasaydı kıyı ve yat turizmi için çok uygun olan bu yarımada büyük bir savaşın ve acıların mekânı olmuştur ve bu savaşın şehitlerinin mezar alanıdır. Bu nedenle turizm bu yarımada'da çeşitlenemez.

Turizm alt ve üstyapı tesislerinin savaş kanıtlarına zararı var mıdır?

Turizme açılan bir alanda alt (yol, iskele, liman) ve üst yapı (konaklama, ağırlama, eğlence) tesisleri kaçınılmazdır. En önemli sorun da bunların yer seçimidir. Bunların alanın kaynak değerinden uzakta olması gerekir. Askerî turizmde de bunların savaş alanı dışında yapılması gerekir. Özellikle karayolu yapımında yerler yanlış seçilmektedir. Turizmde konfor sağlamak için turist, kaynak alanı içine kadar araçla götürülmektedir. Bu durum Gelibolu yarımadasında savaş alanını gezmeyi engelleyecek duruma gelmiştir. Yarımada'da karayolu/motorlu araç ilişkisi incelenirse ilginin belirli anıt tepelerde yoğunlaşması araç trafiğinin de aynı hatlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Ziyaretlerin farklı saatlerde farklı anıtlara yönlendirilmesi gibi işletmecilik açısından bu sorun çözülmeye çalışılmalıdır. Karayolu kenarlarının otopark olarak kullanılması anıtların ziyaretini engellemektedir. Savaş alanının kişi/gün kullanım kapasitesinin belirlenmesi işletmecilik açısından göz önüne alınması gerekirken, coğrafi açıdan karayolu/mekân ilişkisinde yeni karayolu yapımı veya karayolunun genişletilmesi söz konusu olmamalıdır. Mekânda otopark yapımı mümkün değildir. Gelibolu ve Troya savaş alanları için özellikle seçilmese de konaklama, ağırlama ve eğlence tesislerinin Çanakkale'de toplanması savaş alanları çevresini konaklama tesisi yapımından korumuştur. Turizm büyük bir kentin altyapı ve üstyapı hizmetlerinden de faydalanarak çok sayıda turiste hizmet verilebilmektedir.

Savaş Alanları Turizme Açılmalı mıdır?

Şüphesiz savaş alanlarının yönetimi ve kullanımı konusunda bu soru da tartışmaya açıktır. Turizm girdiği alanlarda kültürel veya doğal ortama zarar verebilmektedir. Bütün kültürel ve doğal ortamlarda "bilgi" turizmden daha önemlidir. Ancak bu bilgiye ulaşmak için turizm zorunlu duruma gelmektedir. Çünkü insanlar savaş turizminde olduğu gibi turizme açılmasa da bu mekânlara gitmektedirler. Planlı yapıldığı zaman savaş alanını koruyan da bir başka açıdan savaş alanını barış alanına çeviren de turizmdir. Başka halkların toprağına savaşmak için değil gezmek için gelenlerin tercihi olan turizm, savaş öcünü önleyen en hümanist harekettir.

KAYNAKÇA

- AKARCA, A. (1987). *Şehir ve Savunması*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yay. Ankara.
- BRANDAU, B.-H.SCHIKERT-P.JABLONKA (2004) *Resimlerle Troya*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- DROYSEN, J. G. (1890), *Büyük İskender I.* (çev.B.Candemir), Sosyal yayınlar, 2000, İstanbul.
- EROL, O. (1969). "Çanakkale Boğazı Çevresinin Jeomorfolojisi Hakkında Ön Not", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, A.Ü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yay. Sayı:2, s.53-88, Ankara.
- FAULKNER, B. (2001). "Towards a Framework for Tourism Disaster Management", *Tourism Management*, 22: 135-147.
- GORDON, B.M. (1998). "Warfare and Tourism", *Annals of Tourism Research*, 25 (3):616- 638.

- GORDON, B. M. (1998). "Warfare and Tourism: Paris in World War II", *Annals of Tourism Research*, 25(3):616-638.
- FOLEY, M. J. LENNON (1996). "JFK and Dark Tourism: Hearth of Darkness" *Journal of International Heritage Studies* 2(2) :195-197.
- GÜNALTAI, Ş. (1987). *İran Tarihi*, 1. Cilt En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar, Türk Tarih Kurumu yay. Ankara.
- HAMMOND, G.L. (1980) "The Battle of Granicus River", *The Journal of Hellenic Studies*, Volume C, pp.73-88, London.
- HANINK, D. M.- M. STUTTS (2002). "Spatial Demand for National Battlefield Parks", *Annals of Tourism Research*, 29 (3): 707-719.
- KAYAN, İ. (2001). "Alüvyon Ovasının Jeomorfolojisi ve Paleocoğrafik Açidan Rekonstrüksiyonu", *Troia*, s.309-314, Homer yay. İstanbul.
- KLINKOTT, M.- R. BECKS (2001). "Troya VI ve VII Yerleşim Kaındaki Surların Yapım Tarzı ve Tasarımı", *Troia*, 407-414, İstanbul.
- KORFMANN, M. (2001a) "Troya Düş ve Gerçek: Konuya Giriş", *Troya*, s.4-25, Homer yay. İstanbul.
- KORFMANN, M. (2001b). "Arkeolojik Raporlar", *Troia*, s.64-76, Homer yay. İstanbul.
- KORFMANN, M. (2001c). "Bir Anadolu Kültürü", *Troia*, s.395-406, Homer yay. İstanbul.
- KORFMANN, M. (2002). "Troia-Anadolu: Geleceği Olan Geçmiş", *Colloquium Anatolicum*, Anadolu Sohbetleri I, s.115-140, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- LLOYD, W. D. (1998). *Battlefield Tourism: Pilgrimage and the Commemoration of the Great War in Britain, Australia and Canada 1919-1939 (Legacy of Great War)*, Berg Publishers, 192s.
- MURPHY, P.E.- R.BAYLEY (1989). "Tourism and Disaster Planning", *Geographical Review*, 79(1):34-46
- SEATON, A. W. (1996). "From Thanatopsis to Thanatourism Guided by the Dark", *Journal of International Heritage Studies*, 2(2) : 234-244.
- SEATON, A.V. (1999) . "War and Thanatourism Waterloo 1815-1814", *Annals of Tourism Research*, vol.26, no.1, 130-158.
- SIEGENTHALER, P. (2002). "Hiroshima and Nagasaki in Japanese Guidebooks", *Annals of Tourism Research*, 29(4): 1111-1132.
- SMITH, V. L. (1998). "War and Tourism: An American Ethnography", *Annals of Tourism Research*, 25(1):202-227.
- STONE, R. P. (2006) " A Dark Tourism Spektrum: Towards a Typology of Death and Macabre Related Tourist Sites Attractions and Exhibitions" *Tourism* 54(2):145-160.
- STRANGE, C.- M. KEMPA (2003). "Shades of Dark Tourism", *Annals of Tourism Research*, 30(2): 386-405.
- VESSER, E. (2001). "Destan Gelenegi, Coğrafi Gerçekler ve Şiirsel Kurgu", *Troia*, s.84-87, Homer yay. İstanbul.
- WILLIAM, F. S. (2002). "Miles Auschwitz: Museum Interpretation and Darker Tourism", *Annals of Tourism Research*, 29(4):1175-1178.
- YALÇINLAR, İ. (1948-1949). "Çanakkale Boğazı Civarının Jeomorfolojisi Üzerine Müşahadeler", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı:11-12, s.129-138, İstanbul